

1. De Gregorio G. Digital Constitutionalism in Europe: Reframing Rights and Powers in the Algorithmic Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 320 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/digital-constitutionalism-in-europe/4D0FFCE97AFDB26C08BD8D80F74C7836>
2. Floridi L. The Green and the Blue: Naive Ideas and the Digital Revolution in the Age of AI. *Law, Innovation and Technology*. 2024. Vol. 16, No. 1. P. 1–22. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17579961.2024.2314562>
3. Zuiderveen Borgesius F. Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018. 154 p. URL: <https://rm.coe.int/discrimination-artificial-intelligence-and-algorithmic-decision-making/1680925d73>
4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>

МЕЛЬНИЧУК Ольга,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується одночасним впливом двох взаємопов'язаних процесів: євроінтеграційної трансформації національної правової системи та необхідності функціонування держави в умовах повномасштабного збройного конфлікту. За таких умов проблема гармонізації законодавства України з європейськими стандартами прав

людини набуває не лише нормативно-правового, але й виразного аксіологічного значення, оскільки стосується фундаментальних цінностей свободи, людської гідності, безпеки, справедливості, верховенства права тощо.

Європейська правова традиція ґрунтується на визнанні людини найвищою соціальною цінністю та закріпленні принципу непорушності основоположних прав і свобод. Водночас збройний конфлікт об'єктивно створює ситуацію, у якій держава змушена балансувати між потребою забезпечення національної безпеки та необхідністю дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Саме тому в умовах воєнного стану особливо актуалізується проблема співвідношення індивідуальної свободи та публічного інтересу, безпеки.

У цьому контексті важливого значення набувають положення Європейської конвенції з прав людини, зокрема ст. 15, яка передбачає можливість тимчасового відступу держави від окремих зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) [1, ст. 15]. Україна офіційно повідомила Раду Європи про застосування механізму дерогації у зв'язку із запровадженням воєнного стану [2]. Навіть у надзвичайних умовах правове регулювання має залишатися в межах міжнародно-визнаних процедур та принципів.

Разом із тим сама по собі можливість обмеження окремих прав людини не означає відмову від європейської аксіологічної моделі. Навпаки, у сучасних умовах особливого значення набуває принцип пропорційності як універсальний механізм забезпечення балансу між безпекою держави та правами особи. У науковій літературі слушно зазначається, що воєнний стан зумовлює необхідність переосмислення співвідношення приватних і публічних інтересів, однак навіть за цих умов держава не може виходити за межі принципу верховенства права. «Принцип *pro rata* ґрунтується на конституційних засадах правової держави та верховенства права (статті 1, 8 Конституції України) і може бути визначений як загальний принцип права, спрямований на забезпечення розумного балансу

інтересів у правовому регулюванні, відповідно до якого цілі обмеження прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – виправданими та мінімально обтяжливими для осіб, права яких обмежуються» [3, с. 14].

Аксіологічний вимір гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами проявляється також у трансформації самого розуміння прав людини в умовах війни. Якщо в мирний час домінуючими є цінності автономії особистості, недоторканності приватного життя та свободи пересування, то в умовах збройного конфлікту посилюється значення колективної безпеки, суспільної солідарності та державної стійкості. Мова не йде про заперечення прав людини, це свідчить про зміну акцентів у системі правових цінностей.

Зазначена проблема також проявляється у сфері кримінального судочинства та забезпечення права на справедливий суд. Дослідники наголошують, що запровадження воєнного стану спричинило суттєві зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України, пов'язані зі строками тримання під вартою, процедурою судового контролю та особливостями досудового розслідування [4, с. 154]. Водночас практика Європейського суду з прав людини вимагає, щоб навіть в умовах надзвичайного стану будь-які обмеження прав залишалися необхідними, пропорційними та обґрунтованими. Наприклад зазначається, що «на підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини передумовами здійснення спеціального судового провадження *in absentia* мають бути такі: органи державної влади повинні вживати розумних заходів для забезпечення участі особи у провадженні; обвинувачений повинен мати реальну можливість брати участь у судовому розгляді (зокрема й у форматі відеоконференції); відмова особи від участі у судовому розгляді повинна бути чітко встановлена ... саме існування процедури *in absentia* та її застосування є важливими для забезпечення розумного балансу між правом обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, з одного боку, та правом потерпілих і їхніх

родичів на ефективне розслідування – з іншого, особливо коли йдеться про злочини, що уособлюють усі жахіття війни» [5, с. 97-98].

Суттєвим аксіологічним викликом є також проблема співвідношення свободи слова та інформаційної безпеки держави. В умовах сучасної гібридної війни інформаційний простір стає елементом національної безпеки, що зумовлює можливість обмеження окремих форм комунікації, медійної діяльності та поширення певної інформації. Проте такі обмеження не повинні трансформуватися у механізм довільного втручання держави у сферу фундаментальних свобод. Саме тому європейські стандарти прав людини виступають своєрідним ціннісним орієнтиром для визначення меж допустимого втручання державної влади. Невипадково узгоджені ЄС критерії для України відповідно до кластерів передбачають «посилення свободи вираження поглядів та свободи і плюралізму медіа шляхом зміцнення незалежності та інституційної спроможності суспільних медіа та регуляторного органу у сфері медіа, а також гарантій захисту журналістів» [6, с. 3].

Не менш важливим є питання забезпечення трудових і соціальних прав в умовах воєнного стану. Повномасштабне вторгнення спричинило масштабні міграційні процеси, трансформацію ринку праці та зміну механізмів реалізації права на працю. У сучасних дослідженнях наголошується, що воєнний стан призвів до виникнення нових форм обмеження трудових прав, які потребують оцінки з позицій міжнародних стандартів прав людини [7, с. 50].

Також потрібно підкреслити, що гармонізація законодавства України з європейськими стандартами не може зводитися виключно до формального запозичення нормативних конструкцій. Йдеться передусім про інтеграцію європейської правової аксіології у національну правову систему. Саме тому особливого значення набувають принципи верховенства права, правової визначеності, пропорційності, недискримінації та поваги до людської гідності.

У цьому аспекті важливу роль відіграє практика Європейського суду з прав

людини, яка фактично формує аксіологічні стандарти сучасного європейського правопорядку. Станом на 2025 рік у ЄСПЛ перебували тисячі заяв, пов'язаних із війною в Україні, що свідчить про безпрецедентний масштаб правових викликів, спричинених збройним конфліктом [8].

Таким чином, аксіологічний вимір гармонізації законодавства України з європейськими стандартами прав людини в умовах збройного конфлікту полягає у необхідності забезпечення балансу між безпекою держави та захистом фундаментальних прав людини. Збройний конфлікт не скасовує значення прав людини, однак суттєво трансформує механізми їх реалізації та переосмислює співвідношення індивідуальних і колективних цінностей. Саме тому подальший розвиток українського законодавства має здійснюватися не лише шляхом формальної адаптації до європейських норм, але й через утвердження та інтеріоризацію європейської правової аксіології як основи сучасної демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція з прав людини. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Україна повідомила Єврораду про частковий відступ від конвенції з прав людини: про що йдеться. *Українські Національні Новини*. 2024. URL: <https://unn.ua/news/ukraine-povidomyla-yevroradu-pro-chastkovyi-vidstup-vid-konventsii-z-prav-liudyny-pro-shcho-ydetsia>.
3. Onishchenko N., Teremetskyi V., Otradnova O., Stefanchuk M., Fast O. Balance Between Public Interests and Human Rights in the Context of Applying Pro Rata Principle. *Science of Law*. 2025. № 1. P. 13-19. DOI: 10.55284/sol.v2025i1.183.
4. Tumanyants A., Hetman H., Babanina V., Dovbash R. Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. № 2 (19). P. 153-171.

DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226>.

5. Krytska I. O. Particular European Standards of Guaranteeing the Right to a Fair Trial in the Context of International Armed Conflict. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2025. № 1 (27). P. 91-101. DOI: 10.21564/2225-6555.2025.27.316754.

6. Узгоджені ЄС критерії для України за кластерами 1, 2, 6. Дані та переклад «Європейської правди». Кластер 1 «Основи»: проміжні критерії (попередні). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/f/3/f382f09-presidency-statement---ukr.pdf>.

7. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Моніторинг Омбудсмана України за дотриманням трудових прав працівників в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2025. № 3 (98). С. 50-66. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.05>.

8. Applications concerning the conflicts and war in Ukraine. European Court of Human Rights. 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/web/echr/w/applications-concerning-the-conflicts-and-war-in-ukraine>.

МЕЛЬНИЧУК Ольга,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: БЕЗПЕКОВИЙ І СУДОВИЙ ВИМІРИ

Право на вищу освіту, як одне із фундаментальних прав людини та складова реалізації людського потенціалу і професійного розвитку, набуває особливого значення в умовах сучасних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною. В Україні питання забезпечення доступу до вищої освіти, недискримінації, академічних свобод дедалі частіше стають предметом наукової дискусії та судового захисту.